

De nerveuze vrouw

Erick Kila

De nerveuze vrouw
*en andere literaire
beschouwingen*

AMFOREAS

© 2024 Erick Kila

Afbeelding omslag: *Leo Putz: Frieda am Langbürgner See, olieverf op doek*

ISBN: 9789403761343

Inleiding

Ruim tien jaar geleden begon ik te schrijven voor een aantal Vlaamse periodieken. De journalistiek was voor mij geen onbekend terrein. Voorheen werkte ik onder meer op de kunstredactie van de Haagsche Courant.

In Vlaanderen legde ik het accent op de literatuur. Ik was verbonden aan *De Boekhouding* (een uitgave van de Vereniging van Vlaamse Letterkundigen), de *Mededelingen van het Centrum voor Documentatie & Reëvaluatie* (een uitgave van dichter-essayist Henri-Floris Jaspers), *Gierik & Nieuw Vlaams Tijdschrift* en het *Vrijzinnig Antwerps Tijdschrift*.

Sinds begin 2022 schrijf ik maandelijks voor *Mappa Libri*, een Vlaams platform voor boekenrecensies.

Het werd tijd voor een selectie uit de overvloed aan beschouwingen en kritieken. Ook artikelen voor Nederlandse periodieken komen aan bod. Een enkel stuk over beeldende kunst of geschiedenis kon ik niet laten liggen.

Waar nodig zijn teksten licht aangepast.

Erick Kila, zomer 2024

Slotakkoord van een dichtersleven

Op 12 november 1996 overleed de dichter Jozef Eijckmans op negenentachtigjarige leeftijd. Hoewel geen Hagenaar van geboorte, woonde hij sinds lange tijd in het hart van Den Haag. Daar ontstond een poëtisch oeuvre waarin de liefde voor muziek en een bijzonder gevoel voor het taalexperiment opvallen. Eijckmans' laatste gedichtenbundel 'Overdood' verscheen enige maanden na zijn overlijden.

Dit dichterlijke onderzoek naar 'de dood' kwam niet onverwacht. Al jaren liet Eijckmans het ouder worden en het sterven een rol spelen in zijn werk. Spijt en zwaarmoedigheid zetten nooit de toon bij deze thema's. Nieuwsgierigheid en de wens om 'onzegbare' gevoelens en ervaringen toch een (taal)vorm te geven zijn altijd duidelijk de drijfveren.

Het leven van Jozef Eijckmans stond in het teken van de kunst. Op de eerste plaats kwam de poëzie, zijn uitingsmogelijkheid bij uitstek. Direct daarna kwam de muziek. De dichter componeerde zijn bundels alsof het om muziekwerken ging. Niet het enkele gedicht was belangrijk; het ging vooral om reeksen, bundelingen die een benaderingswijze, een (poëtisch) denkpatroon, uitdrukten.

Bij Eijckmans was poëzie een continu-proces: een stroom gedichten verliet gestaag zijn brein. Geen onderwerp werd geschuwd. Zo vormde zich het beeld van een dichtersleven, compleet met het vervallen in herhalingen en het op de spits drijven van vorm- en taalexperimenten. Uit dit alles komt een verfrissende en eigenwijze authenticiteit naar voren.

Eijckmans maakte het zichzelf en zijn lezers niet gemakkelijk. Hoe kan het ook anders als je er op uit bent om het niet bestaande te laten bestaan, om het onzegbare te 'zeggen'.

In 'Overdood' tast de dichter in sobere titelloze verzen het grensgebied tussen leven en dood af. Het overschrijden van de grens zit al in het merkwaardige titelwoord. 'Overgang', 'over de dood' en zelfs 'overkill' zijn associaties die bij je opkomen. *'waar het dan heen ging toen / het al geëindigd was // toen de wind het meenam en / er iets voor in de plaats lei'.*

De dichter stelt zich de hele bundel de vraag naar het 'waarheen' en het 'wat dan'. Hij wroet op geheel Eijckmansiaanse wijze in beelden, atmosferen en

woordbetekenissen. Hoe paradoxaal het ook klinkt, hij zoekt naar de taal van het 'niets', hij probeert het wegebben van het bestaan te volgen tot voorbij het verdwijnpunt.

Zulke poëzie lezen, vergt uiterste concentratie. Eijckmans' gedichten laten zich niet zomaar grijpen; ze laten zich 'betrappen', zoals je opeens ontvankelijk bent voor een lichtval, een herfstkleur of een stemming.

Wie een leven lang dit type werk maakt, hoeft niet op een groot publiek te rekenen. Jozef Eijckmans werd dan ook bepaald niet overstelpt met aandacht. De critici zochten het interessante leesavontuur dat Eijckmans keer op keer bood te weinig op. Het stemde de dichter weleens bitter, maar het had geen invloed op zijn scheppingsdrang.

Den Haag had een bijzonder kunstenaar binnen zijn muren. Zijn oeuvre is inspirerend en uitdagend. Dat hebben collega-dichters al eerder ingezien. Wie weet komt er nog eens een scherpe bloemlezing met een adequate inleiding op de markt.

'iemand verlaat zijn plaats en / het voelt koud aan - tijd // heeft even geknikt heeft het in / haar lijnen uitgedrukt niet // meer te ontwarren'.

Jozef Eijckmans drukte zijn tijd van leven uit in een boeiend en complex poëtisch 'verslag'. Zijn werk moet beslist niet 'ontward' worden; het moet door liefhebbers worden 'ervaren'.

Een gevoel van Haagsheid

Wanneer noem je iets Haags? Hoe functioneert het geheel van stemmingen, kleuren, woorden en ingehouden emoties dat dit predicaat verdient? Zonder het precies te omschrijven slaagt Henk Voorwinde (1929 - 1997) erin zijn verhalen te doordeseinen met een bijna onnoembaar gevoel van Haagsheid.

Zes verhalen heeft Voorwinde nodig om een verfijnd literair monumentje voor zichzelf op te richten. Of liever vijf verhalen, plus - aan het eind van de bundel - een gebruiksaanwijzing. Dit laatste verhaal is het minste. Maar het werpt licht op iets wat al lezend is gaan intrigeren en irriteren.

Voorwinde schrijft steevast vanuit de eerste persoon. Zo zit het vertelde de lezer flink op de huid. Elk verhaal heeft echter een andere ik-figuur. Met wie zit ik nu weer aan tafel, vraag je je steeds af. Waar 'staat' de schrijver? Die vraag is prangend omdat Voorwinde zeer diverse karakters tot hoofdpersonages maakt.

In dit debuut 'De glorie van het vaderschap' treffen we schuchtere schooljongens aan, maar ook een enthousiast lid van de Jeugdstorm. Het slotverhaal 'In Letland wonen helemaal geen beren' is de regiekamer van de schrijver. De 'ik' blijkt hier de verteller van alle verhalen te zijn. Op lange wandelingen vertelt hij ze keer op keer aan zijn vader. Een beetje gekunsteld, dit slot. De vader stelt trouwens een vraag die het werkelijkheidsgehalte minder belangrijk maakt: 'wat is waarheid en wat moet je gewoon geloven?'. Het doet er uiteindelijk niet toe wat het autobiografische is in deze bundel. Voorwindes verhalen zijn zo knap geschreven en zo soepel van toon dat ze vanzelfsprekend 'waar' zijn.

Telkens is het Den Haag van de jaren dertig de achtergrond. In het titelverhaal krijgt de verbondenheid van de hofstad met de Oranjes op een verrassende wijze gestalte. We volgen de lotgevallen van een onecht kind van prins Hendrik. Samen met zijn pleegvader Hanno probeert deze jongen zich door het leven te slaan. Deze vertelling is van een ontroerende sneuheid. Prachtig getekend zijn de prins ('Juliana is geen Tochter van mai, maar... van april!')

en het uitgaansmilieu waarin hij zich nu en dan verpoosde. En dan als contrast de eenvoudige wereld van de haastig opgescharrelde ‘pleegouders’.

Een gouden toekomst is voor het kleine gezin niet weggelegd. Pleegmoeder Allie overlijdt, de echte, adellijke, moeder vertrekt met de noorderzon en tot overmaat van ramp sterft de prins aan een hartaanval, juist voordat de jongen en zijn pleegvader hem om hulp kunnen vragen. Geen verwachting komt uit. De sfeer van onvervuld verlangen, van je plaats weten, van ingehoudenheid, komen we in de hele bundel tegen. Ook in ‘De verhalen van Wilhelm Walhain’, een cyclus van vertellingen rond een wat brocierige en rare pensionsgast. Het bizarre van zwendelaar/artiest/lootjesverkoper Walhain verdraagt zich niet met de middenstandsfilosofie die het leven van de Haagse kleinburger in de jaren dertig bepaalde. ‘Troost werd niet gevraagd, troost werd niet geboden’, merkt iemand op. De Hagenaar was toen al ‘op zichzelf’ en ‘in de plooi’. Wat laat zo’n instelling zich toch goed verbinden met de atmosfeer van de stad. Als je een stilist als Voorwinde bent tenminste.

Kleinburgerlijkheid kon in die tijd twee kanten opgaan. Je had de kant van het welgemeende, zij het wat beklemmende, fatsoen. De vaders in Voorwindes verhalen hadden er patent op. Maar er was ook de kant van het kwaad: de Jeugdstorm en de NSB. Onthutsend is het verhaal van de kapperszoon die, opgegroeid in een rood nest, uiteindelijk voor de Hitlerjugend kiest. De Nieuwe Orde trok een bepaald type Hagenaar zo gemakkelijk aan, dat je er nu nog van schrikt.

Voorwindes te vroeg afgesloten oeuvre verenigt veel in zich. Elk woord staat op de goede plaats, zijn personages leven en intrigeren. Het onnoembare dat het innerlijk van Den Haag uitmaakt, is mooi verweven met ironie en beklemming.

Mythomaan Wilhelm Walhain geeft piekfijn aan wat de waarde is van (goede) verhalen als die van Voorwinde: *“Echt, meneer? Niets is echt. (...) Het enige wat echt is zijn de verhalen. Die komen en die gaan en onderwijl zijn ze heel even heel erg echt geweest.”*

Het verdwenen gedicht

Den Haag, een avond begin jaren tachtig. Het appartement van dichter Jozef Eijckmans (1907 - 1996).

De dichter veert plotseling op uit zijn leunstoel, loopt naar de boekenkast en plukt een boek uit een rij. Hij bladert even en leest dan voor.

Ik ben sprakeloos. Wat een schitterend gedicht. De maker, Bernardo Ashetu, ken ik niet.

Het is een vriend, hij woont in Den Haag zegt Jozef. Ik drink af en toe koffie met hem. In de cafetaria waar hij altijd zit. Hij zit daar maar en leest. Een stille, kwetsbare man. Hij praat met niemand. De cafetariabaas houdt een oogje in het zeil, zodat hij niet gepest wordt of zo.

De bundel waaruit Jozef Eijckmans voorlas heet *Yanacuna* (1962, uitgegeven als dubbelnummer van de 'Antilliaanse Cahiers'). Ik heb het voorgelezen gedicht nadien zelf een aantal malen gelezen, als ik Eijckmans weer eens bezocht.

En toen... deed de tijd zijn onvermijdelijke werk. Jozef Eijckmans overleed, zijn boekenbezit verdween en de titel van het gedicht dat zo'n indruk maakte, ontglipte me.

Af en toe kwam de gedachte aan het sublieme gedicht en de stille dichter in de cafetaria bij me op. Ik zocht dan her en der naar de Antilliaanse Cahiers en naar een spoor van Ashetu. Steeds tevergeefs.

In 2007 verandert dat. Ik zie een bundeltje aangekondigd (*Dat ik zong*, Sandwichreeks, redactie Gerrit Komrij). Ha, denk ik, gedichten van Ashetu opeens binnen bereik. Ik krijg het boekje in handen, maar 'het' gedicht staat er niet in.

Via internet kom ik erachter dat er belangstelling is ontstaan voor het werk van Ashetu. De belangstelling moet het helaas doen met de 37 gedichten van *Dat ik zong*. Meer is er niet.

De kennismaking met de poëzie van Bernardo Ashetu blijft me bezighouden. Die vondst van Jozef Eijckmans, dat prachtige gedicht... ik *moet* het weer vinden.

Beslommeringen houden mij een tijdje af van het hogere, maar als ik het eens niet kan laten om op Bernardo Ashetu te google'en voltrekt zich een wondertje. Eind 2011 verschenen: *Dat ik je liefheb*, ruim 100 gedichten van Ashetu (gekozen en uitgeleid door Michiel van Kempen).

Ik bestel, haal op en sla open. Het veertiende gedicht herken ik onmiddellijk.

Wacht lang

Kleed je aan
en wacht bij de brug.
Wacht lang.
Wacht tot de eerste ster opkomt.
Dit huis zal leeg zijn
en de hele straat zal leeg zijn.
Roep m'n naam
en houd rekening met een kleine
beweging in de modder langs de
gracht en wacht tot 't licht
van alle sterren de hemel mooi
en bedwelmend heeft gemaakt.
Wacht op me bij de brug.
Wacht lang.

Bernardo Ashetu (pseudoniem van Hendrik George van Ommeren) werd in 1929 in Paramaribo geboren als zoon van een Surinaamse vader en een Europese (Joodse) moeder. Hij overleed in 1982 in Den Haag.